

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота

магістра

з теми: **“РОЗВИТОК МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З
ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ ЗАСОБАМИ
ДИДАКТИЧНИХ ІГОР”**

Виконала: студентка 2 курсу, групи KorLs1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта.

Логопедія. Спеціальна психологія
Соханська Дарія Володимирівна

Керівник:

Гаврилова Н.С., кандидат психологічних наук,
доцент

Рецензент:

Чопик О.В., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри корекційної
педагогіки та інклюзивної освіти

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ УСУНЕННЯ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОГО НЕДОРОЗВИНЕННЯ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ШЛЯХОМ ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР.....	8
1.1. Формування мовлення дітей дошкільного віку з нормальним мовленнєвим розвитком.....	8
1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей старшого дошкільного віку з ФФНМ.....	15
1.3. Застосування дидактичних ігор у логопедичній роботі.....	20
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИХ КОМПОНЕНТІВ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ФФНМ.....	30
2.1. Методики дослідження фонетико-фонематичних компонентів мовлення дітей старшого дошкільного віку з ФФНМ.....	30
2.2. Результати дослідження фонетико-фонематичних компонентів мовлення дітей старшого дошкільного віку з ФФНМ (констатуючий етап).....	39
РОЗДІЛ 3. ЛОГОПЕДИЧНА РОБОТА З ПОДОЛАННЯ ПОРУШЕНЬ ФФНМ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	45
3.1. Корекційна робота з подолання фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення дітей із застосуванням дидактичних ігор (формуючий етап).....	45
3.2. Результати дослідження фонетико-фонематичних компонентів мовлення дітей старшого дошкільного віку з ФФНМ (контрольний етап).....	59
3.3. Рекомендація з подолання фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення дітей.....	64
ВИСНОВКИ.....	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79

ВСТУП

Актуальність роботи. У сучасному світі увага зосереджується на вміннях та навичках повноцінного мовленнєвого розвитку дитини, що є невід'ємною умовою його успішного навчання та подальшої соціалізації.

Проте, в останнє десятиліття в Україні склалася демографічна ситуація, для якої характерно зменшення частки народження здорових, фізично зрілих дітей. Рівень вираженості відхилень у психофізичному розвитку дітей різний – від неявно виражених (стертих, латентних, з мікросимптоматикою) та до виражених випадків.

Можемо відмітити тенденцію до зростання кількості дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з мовними розладами різного ступеня вираженості, що пов'язано не лише з реаліями сучасного життя як наслідки неблагополуччя екологічного, демографічного, економічного та соціально-побутового характеру, але й із недостатньою ефективністю, використовуваних у логопедичній роботі традиційних технологій. Ці діти становлять основну групу ризику з неуспішності, особливо у оволодінні письмом та читанням.

Аналіз реальної ситуації, що склалася нині у системі виховання та навчання дітей дошкільного віку, показав, що кількість дітей, які мають відхилення у мовленнєвому розвитку, неухильно зростає. Серед них значну частину складають діти 5-6 років, які не оволоділи звуковою стороною мовлення. Маючи повноцінний слух та інтелект, вони, як правило, не готові до засвоєння шкільної програми через недостатній розвиток фонематичного сприйняття.

Діти з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення (ФФНМ) – найпоширеніша категорія дітей з відхиленнями мовленнєвого розвитку.

Основна причина – недоліки у розвитку процесів звукобуквенного аналізу та синтезу. Відомо, що звукобуквенний аналіз базується на чітких, стійких і досить диференційованих уявленнях про звуковий склад слова.

Процес оволодіння звуковим складом слова, своєю чергою, тісно пов'язаний з формуванням слухо-мовленнево-рухової взаємодії, що виявляється у правильній артикуляції звуків та його тонкої диференціації на слух. Недоліки вимови часто є індикатором недостатньої готовності до засвоєння звукобуквенного аналізу.

Під ФФНМ прийнято розуміти порушення процесів формування вимовної системи рідної мови у дітей з різними мовленнєвими розладами внаслідок дефектів сприйняття та вимови фонем [33].

Раннє виявлення дітей з порушеним фонетико-фонематичним сприйняттям та надання їм необхідної допомоги – запорука успішного подальшого оволодіння читанням та письмом.

Як показують дослідження мовленнєвої діяльності дітей з відхиленнями у розвитку О.В. Вінокуровою [11; 12], Давидовою О. [20], а також практичний досвід логопедичної роботи, навчання за спеціалізованими (корекційними) програмами дозволяє не тільки повністю усунути мовленнєві порушення, а й сформувати усно-мовленнєву базу для оволодіння елементами грамоти ще у дошкільний період.

Стан фонематичного сприйняття дітей впливає на оволодіння звуковим аналізом.

Вінокурова О. [11] та Давидова О. [20] на основі психологічного вивчення мови дітей дійшли висновку про найважливіше значення фонематичного сприйняття для повноцінного засвоєння звукової сторони мовлення. Було встановлено, що у дітей із поєднанням порушення вимови та сприйняття фонем відзначається незакінченість процесів формування артикулювання та сприйняття звуків, що відрізняються тонкими акустико-артикуляційними ознаками.

Логопедична робота включає формування вимовних навичок, розвиток фонематичного сприйняття та навичок звукового аналізу та синтезу (фонематичний слух).

Логопедична робота, що будується на основі теоретичних положень про роль повноцінних фонематичних процесів у розвитку мовлення та становлення письма та читання досліджена у працях Белової О. [5], Берник Т.Л. [3], Ткач О.С. [66], Костюк Г.С. [41], Максименко С.Д. [48], Бех І.Д [4].

Актуальність цієї проблеми полягає у тому, що фонетико-фонематичне недорозвинення необхідно усунути до вступу до закладу середньої освіти. Це забезпечить успішне навчання письму.

Об'єкт дослідження – формування фонетико-фонематичних компонентів мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – процес подолання порушень фонетико-фонематичних компонентів мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами дидактичних ігор.

Мета дослідження: підбір та систематизація дидактичних ігор, спрямованих на подолання фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Досягнення поставленої мети забезпечувалося вирішенням наступних **завдань дослідження:**

1. Вивчити та проаналізувати теоретичні підходи до проблеми усунення фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення дітей старшого дошкільного віку;
2. Організувати методико-логопедичне обстеження дітей старшого дошкільного віку та проаналізувати отримані результати;
3. Підібрати, систематизувати та апробувати комплекс дидактичних ігор у логопедичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку з ФФНМ.

Для вирішення поставлених завдань було обрано такі **методи дослідження:**

1. Теоретичні:
 - вивчення та аналіз спеціальної теоретичної та методичної літератури з проблеми дослідження;

- аналіз та узагальнення даних, отриманих у ході педагогічного експерименту.

2. Практичні:

- спостереження;
- педагогічний експеримент, що містить констатуючий, формуючий та контрольний етапи.

3. Кількісні:

- методи якісної та кількісної обробки результатів експерименту.

Теоретико-методологічною основою були:

- положення філософії, психології, логопсихології про взаємозв'язок мовлення та мислення; про провідні види діяльності та мовлення у розвитку особистості; теорія мовленнєвої діяльності;
- теорія про первинний та вторинний дефект;
- теорія про взаємозв'язок між станом мови та моторної сфери дитини;
- системний підхід до аналізу мовленнєвих порушень;
- сучасні наукові знання про закономірності розвитку фонетичної та фонематичної сторін мовлення.

Організація дослідження – 10 дітей з ФФНМ віком 6-7 років ЗДО 9 «Росинка» м. Сарни.

У дослідженні взяли участь 10 дітей старшого дошкільного віку, відібрані на підставі витягів із висновків ІРЦ із клінічним діагнозом, який поставлений лікарями та переписаний у інклюзивно-ресурсному центрі: «Фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення».

Наукова значимість: теоретико-методологічне висвітлення причин фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення у дітей, а також представлений аналіз існуючих наукових та практичних підходів до проблеми, дозволить сформулювати уявлення про ступінь значущості розробки корекції цього виду порушення.

Практична значимість: Розроблена система дидактичних ігор з подолання фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення дітей є

важливим методичним посібником для застосування всіма спеціалістами при здійсненні логопедичної роботи з усунення фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення у старших дошкільнят, практичні матеріали логопедичної роботи з усунення фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення у старших дошкільнят можуть бути застосовані різними спеціалістами (вчителем-логопедом, вихователем та ін.) при організації корекційно-розвивальної діяльності в умовах дошкільної освітньої організації.

Структура роботи: робота складається з вступу, трьох розділів, що включають опис питань розвитку фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей в онтогенезі, особливості діагностики та логопедичної корекції фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення у дітей старшого дошкільного віку, висновок, список літератури.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дають змогу сформулювати висновок, що до певного віку звуковимовляння у всіх без винятку дітей характеризується недосконалістю, що нерідко позначається терміном «фізіологічна (або вікова) недорікуватість». Ця обставина часто присипляє пильність батьків і навіть окремих фахівців, які все списують на вік і вважають, що до досягнення дитиною 5-6 років у правильності її звуковимовляння турбуватися передчасно.

Насамперед треба сказати, що будь-які недоліки звуковимови, навіть якщо вони виражаються у простій заміні якогось звуку правильно вимовленим іншим звуком, після 5-6 років вже не можна вважати нормою, тому що до цього віку дитина, яка нормально розвивається, повинна не тільки вміти розрізняти всі звуки мови на слух, але і вловлювати можливі неправильності їх звучання, але повинні бути доступні і рухи мовленнєвих органів, які необхідні для вимови навіть найскладніших артикуляційних звуків. Якщо до зазначеного віку цього немає – значить існують певні особливі причини, що перешкоджають повноцінній роботі мовленнєво-рухового чи мовленнєво-слухового аналізаторів, що є відхиленням від норми.

Однак і в більш ранньому віці у дитини можуть спостерігатися особливості у вимові звуків мовлення, які виходять за межі віку і є дефектом у повному розумінні цього слова. Так наприклад, замість «допустимої» заміни одного звуку мовлення на інший дитина може вимовляти цей звук як би незвичайним чином, спотворено (картаве [р], шепеляве [с], повітряне [ш], що вимовляються роздмухуванням щік тощо).

Порушення звуковимови у дітей з віком можуть виступати або як самостійний дефект мовлення, або як із симптом певного складнішого мовленнєвого розладу чи дефект звуковимови. Як самостійне порушення мовлення прийнято говорити про випадки, коли вони є єдиним відхиленням від норми в мовленні дитини. Якщо вони проявляються на тлі недостатнього

для її віку словникового запасу і сформованого фразового мовлення, то вони є лише одними з симптомів складного мовленнєвого розладу. Важливо, що в останньому випадку в процесі логопедичної роботи не можна обмежуватися корекцією однієї лише звуковимови.

При нормальній будові артикуляторних органів та за нормальної їхньої рухливості жодного роду особливості у вимові звуків не повинні мати місце за винятком рідкісних випадків прямого наслідування. А оскільки зазначені дефекти у вимові звуків бувають викликані специфічними причинами, то не слід розраховувати на зникнення цих дефектів з віком, а необхідно якомога раніше звертатися за допомогою до фахівців.

Діти з ФФНМ важко опановують аналіз і синтез звукового складу слова, які лежать в основі навчання грамоти. Крім цього, вони відчують значні труднощі в здійсненні мовленнєвої дійсності, не вичленовують із потоку мовлення великих мовних одиниць: речення, слово. Їх мовлення недосконале у граматичному відношенні. Вони роблять помилки у вживанні прийменників, відповідно до слів у реченні, і навіть у використанні інших синтаксичних зв'язків.

Можна зробити висновок, що діти цієї групи потребують адаптованої корекційно-розвивальної роботи, яка враховує всі логопедичні, фізіологічні та психолого-педагогічні особливості дітей дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення.

Дидактична гра є досить складним, явищем, але у ній чітко, проглядається структура, тобто основні, елементи, що характеризують гру одночасно і як ігрову діяльність, як і форму навчання. Одним із головних елементів гри є дидактичне завдання. Воно визначається метою виховного, та навчального впливу. Наявність, дидактичного завдання чи його комплексу підкреслює навчальний характер, ігри, напрям навчального змісту процесу, пізнавальної діяльності дітей. Вихователь сам визначає дидактичну задачу, яка відображає навчальну діяльність.

Використання ігрових прийомів та методів, дає можливість зробити швидше процес автоматизації звуків, включаючи всі аналізатори. Крім роботи мовленнєвого і рухового, аналізаторів у розвиток включаються і психічні процеси: мислення, пам'ять, сприйняття. Все це робить корекційну роботу максимально різноманітною, допомагає найбільш якісно підготувати дітей до школи, підтримує інтерес до логопедичних занять.

В роботі дослідження було проведено у ЗДО №9 «Росинка» м. Сарни.

Серед 10 дітей з ФФНМ віком 6-7 років. У процесі проведення обстеження мовлення дітей із ФФНМ у 6 дітей було виявлено середній рівень сформованості фонетико-фонематичних компонентів мовлення, 4 дітей показали наявність низький рівень. Високий рівень у цій групі виявлено не було. Відповідно з одержаними результатами переважним рівнем є середній рівень сформованості фонетико-фонематичних процесів.

Результати проведеного обстеження дозволили виявити основні проблеми, з якими зіткнулися діти під час діагностики. Так, найбільші проблеми виникли в дітей під час обстеження сенсомоторного рівня мовлення, який включає фонематичний слух, рівень розвитку звуковимови, сформованість артикуляційної моторики та навички звукоскладової структури слова. Найбільшу складність мали для дітей завдання на дослідження фонематичного слуху та завдання на дослідження сформованості звукоскладової структури слова. Виконати запропоновані завдання діти змогли тільки при уповільненому відтворенні та стимулюючої допомоги логопеда.

При дослідженні лексико-граматичних процесів та зв'язного мовлення порушень виявлено не було. Загалом усі діти впоралися із завданнями.

Отримані результати свідчать про необхідність проведення корекційної роботи з розвитку фонетико-фонематичних процесів дітей цієї групи.

З метою ліквідації виявлених порушень мови було складена корекційна програма. На цьому етапі група дітей із 10 осіб із фонетико-фонематичним недорозвиненням мови була розділена на 2 підгрупи (по 5 осіб). З першою

підгрупою (експериментальна група) корекційні заняття проводилися за спеціально розробленою колекційною системою, що ґрунтується на застосуванні ігор та ігрових прийомів при корекції фонетико-фонематичних процесів дітей. Заняття з другою підгрупою проводилися за традиційною методикою. Корекційні заняття здійснювалися відповідно до розробленого перспективного плану логопедичної роботи.

Після проведення формуючого етапу у процесі контрольного обстеження мовлення дітей старшого дошкільного віку ми виявили, що в експериментальній підгрупі більша кількість дітей підвищили свій результат.

Отже, експериментальним шляхом підтвердилась висунута нами гіпотеза. Дійсно, включення у логопедичну роботу з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення дидактичних ігор покращує стан мовлення цих дітей.

Також нами запропоновані рекомендації щодо подолання ФФНМ у дітей старшого дошкільного віку. Основою в усіх запропонованих видах робіт є система подолання фонетико-фонетичного недорозвинення мовлення у дітей: попередження порушення письмової мови – дисграфії та читання – дислексії. Добре розвинене усне мовлення зумовлює можливість глибшого засвоєння інших навчальних дисциплін.

Наведена в роботі модель взаємодії всіх учасників освітнього процесу допомагає скоригувати порушення розвитку мовлення дітей із ФФНМ, дозволяє освоїти основну освітню програму, подолати труднощі, що ведуть до шкільної дезадаптації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бенденко, І. Розвиток зв'язного мовлення на заняттях із логопедії. Дефектолог. 2015. N 12. С. 9-12
2. Берник Т. Л. Організація логопедичної допомоги дітям дошкільного віку в системі спеціальної освіти. Дефектологія. 2006. № 1. С. 51-55.
3. Берник Т. Л. Розвиток диференційованих форм логопедичної допомоги дітям з вадами мовлення в Україні: Автореф. дис... канд. пед. наук; Ін-т спец. педагогіки АПН України. К., 2006. 24 с.
4. Бех І. Д. Виховання особистості. Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. Київ : Либідь, 2003. 344 с.
5. Белова, О. Б. Особливості розвитку особистості молодших школярів з порушеним мовленнєвим розвитком. Актуальні питання корекційної освіти. 2011. Вип. 2. С. 6-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apko_2011_2_3
6. Богущ А. Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 216 с.
7. Боклащук, Н. Д. Технології мовленнєвого розвитку. Різновікові групи. Логопед. 2014. № 8. С. 32-37.
8. Борова В. Є. Виховання інтонаційної виразності мовлення дітей із недоліками звуковимови. Наука і освіта. 2011. № 4. С. 51-54.
9. Брушневська І. М. Закономірності розвитку дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. Педагогічний часопис Волині. 2016. № 1. С. 70-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pchv_2016_1_15
10. Бурчик О. В. Групова казкотерапія в особистісно орієнтованому вихованні дітей. Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2005. Вип. 25. С. 203-205.
11. Василець, С. В. Особливості виховання дитини з порушенням мовленнєвого розвитку в сім'ї. Логопед. 2015. № 4. С. 38-41.

12. Вінокурова О. В., Макаренко І. В. Педагогічний простір як система взаємозв'язаних корекційних і виховних ситуацій у роботі з дітьми раннього віку, що мають затримку мовленнєвого розвитку. Освіта на Луганщині. 2010. № 1. С. 123-125.

13. Вінокурова О. В., Вінокурова С. М. Вплив мовленнєвих порушень на особистість, поведінку та емоційно-вольову сферу дитини. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Сер. 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ. 2014. Вип. 28. С. 37-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_28_10

14. Гаврилова Н. С. Класифікації порушень мовлення. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 19(1). С. 327-349. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_19\(1\)_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_19(1)_38)

15. Гаврилова, Н. С. Класифікації порушень мовлення. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: Соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2012. Вип. 20(1). С. 293-315. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_20\(1\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2012_20(1)_37)

16. Гавриш Н. В. Розвиток мовленнєво-творчої діяльності в дошкільному дитинстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора педагогічних наук: 13.00.02. Київ. 2002. 32 с.

17. Галунова, Н. М. Формування мовної свідомості та мовленнєвої компетенції в онтогенезі (за результатами проведення вільного асоціативного експерименту з дітьми молодшого та середнього дошкільного віку). Психолінгвістика. 2009. Вип. 3. С. 103-108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2009_3_14

18. Глазунова С. М. Верботональна система Петара Губеріни/ Дефектологія. 2013. № 2. С. 32-35.

19. Гордієнко С., Руденко Н. Зустріч із жайворонком. Бінарне заняття для старших дошкільнят з ФФНМ. Палітра педагога. 2012. № 2. С. 23-24.
20. Гусева Н. Вірна подруга наша - книжечка дитяча. Інтегроване бінарне заняття для дітей із вадами мовлення (ФФНМ) старшої групи корекційного типу. Дефектолог. 2011. № 8. С. 47-50.
21. Давидова О. Діагностика складних вад мовлення : диференційований підхід у роботі з дітьми дошкільного віку. Дефектолог. 2009. N 2. С. 41-45.
22. Дегтяренко Т., Павлова Н. Нейрологопедичний підхід у діагностиці та корекції тяжких порушень мовлення у дітей дошкільного віку. Особлива дитина: навчання і виховання. 2016. № 1. С. 38-47
23. Джулай Ю.С Мовленнєвий розвиток немовляти. Українське дошкільля: здобутки і перспективи : збірник наукових праць молодих науковців і студентів. Миколаїв, 2013. Вип. 3. С. 53-55.
24. Дідкова Л.М. Теоретичне обґрунтування проблеми загального недорозвинення мовлення: історичний аспект. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер.: Соціально-педагогічна. Кам'янець-Подільський, 2010. Вип. 15. С. 127-132. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2010_15_31
25. Дуленчук Ю. А. Особливості розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь у дошкільників із фонетико-фонематичними вадами мовлення в умовах білінгвізму. Освіта на Луганщині. 2010. № 2. С. 155-159.
26. Зудова Л., Рагуля Ю. Осіння мандрівка. Підгрупове логопедичне заняття з елементами логорітміки для дітей середньої групи з ФФНМ, заїканням. Дошкільне виховання. 2008. № 11. С. 22-24.
27. Ільїна Н. В. Формування образного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К. 2011. 20 с.

28. Ільяна В. Виявлення своєрідності формування компонентів психолінгвістичної структури читання у старших дошкільників із порушеннями мовленнєвого розвитку. Дефектологія. 2013. № 3. С.30-37

29. Ільяна В. Особливості образного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Дефектологія. 2010. № 3. С. 27-30.

30. Ільяна В. Особливості організації роботи вчителя-логопеда з розвитку фонематичних процесів у дітей молодшого шкільного віку з тяжким порушенням мовлення. Особлива дитина: навчання і виховання. 2015. № 2. С. 45-53.

31. Калмикова Л. Здоров'яформуючі казкотерапевтичні психотехнології розвитку мовлення дітей. Гуманіт. вісн. ДВНЗ "Переяслав-Хмельниц. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди": зб. наук. пр.2012. Вип. 27. С. 400-404.

32. Калмикова Л.О. Актуальні проблеми психології мовлення дітей дошкільного віку. Психолінгвістика. 2008. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2008_1_4

33. Ковальчук І. А. Формування у дошкільників навичок звукової вимови (з досвіду). Наша шк. 2008. № 5/6. С. 51-55.

34. Кондукова С. В., Кондратенко В. О. Формування сенсорних здібностей дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення засобом ігрової діяльності: посібник. К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. 111 с.

35. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Особливості психологічної допомоги дітям із порушенням мовлення. Логопсихологія. Київ, 2010. С. 233-253.

36. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Психологічне вивчення дітей з порушеннями мовлення. Логопсихологія /ред. М.К. Шеремет. Київ, 2010. С. 186-230.

37. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Історія вивчення і сучасний стан проблеми порушень мовленнєвого розвитку у дітей. Логопсихологія / ред. М.К. Шеремет. Київ, 2010. С. 62-92.

38. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2013. Вип. 24. С. 237-241. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2013_24_53

39. Королюк Т., Ярмола О. Характеристика стану зв'язного мовлення дітей 4-5 років із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. Вісник Львівського національного університету. Сер. : Педагогічна. Львів, 2012. Вип. 28. С. 74-78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Ped_2012_28_11

40. Косарева О. І. Особливості застосування казкотерапії при подоланні емоційних проблем у дітей. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закл. освіти : зб. наук. пр. 2012. Вип. 4 (47). С. 94-98.

41. Костюк Г. С., Проколієнко Л. Н., Андрієвська В. В., Балл Г. О. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ : Радянська школа, 1989. 608 с.

42. Кравченко А. І., Литвиненко В. А. Арттерапія та артпедагогіка в логопедичній роботі з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку: [навч. посіб. для студ. ВНЗ]. Сум. держ. пед. ун-т ім. А.С. Макаренка. Суми: Мрія, 2012. 134 с.

43. Криленко, А. Д. Мовленнєвий розвиток немовлят. Наука. Студентство. Сучасність : збірник тез IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених. Миколаїв, 2013. С. 358-360.

44. Ленів З. Корекція порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арттерапії: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03; НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2010. 21 с.

45. Литвиненко В. А. Корекція фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення дітей дошкільного віку засобами артпедагогіки: навч.-метод. посіб. Сум. держ. пед. ун-т ім. А.С. Макаренка. Суми : Ун-тська кн., 2011. 144 с.

46. Литвиненко В. А. Корекція фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення засобами артпедагогіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.03; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2013. 21 с.

47. Литвиненко Л. В. Засвоєння складової структури слова дітьми раннього віку. Освіта на Луганщині. 2010. № 1. С. 120-122.
48. Максименко С. Д., Соловієнко В. О. Загальна психологія : навч. посіб. Київ : МАУП, 2001. 256 с.
49. Манько Н. В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку: наук.-метод. посіб. / Н. В. Манько. К.: КНТ, 2008. 256 с.
50. Маргулян І. Казкотерапія для малят / І. Маргулян // Психолог. – 2007. – № 28.– С. 23-24.
51. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників): навч. посіб. К.: Слово, 2010. 285 с.
52. Марченко І. С. Спеціальна методика розвитку мовлення (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників): навч. посіб. для студентів пед. ВНЗ: спец. "Корекційна освіта (логопедія)" - 3-тє вид., перероб. та допов. Київ: Слово, 2015. 307 с.
53. Миколайчук І. В. Специфіка розвитку мовленнєвої сфери дітей першого року життя з наслідками перинатальної патології ЦНС. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. : Соціально-педагогічна / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. – Кам'янець-Подільськ, 2010. Вип. 15. С. 160-164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkr_sp_2010_15_39
54. Момоток Т. П. Корекційно-виховний вплив на розвиток учнів з мовленнєвими порушеннями. Пед. вісн.. 2010. № 1. С. 46-49.
55. Новікова Н. В. Розвиток мовленнєвого дихання у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.03. Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. О. 2009. 20с.
56. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. 2012. Вип. 3(2). С. 31-38. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2012_3\(2\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ooop_2012_3(2)_6)

57. Павелків Р. В., Цигипало О.П. Мовлення і його розвиток у дошкільному віці. Дитяча психологія : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ, 2011. С. 167-179.

58. Пахомова Н. Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.03. Ін-т спец. педагогіки АПН України. К., 2006. 20 с.

59. Пінчук Ю. В. Модель професійної компетентності вчителя-логопеда. Дефектологія. 2007. № 2. С. 14-18.

60. Простір арт-терапії : зб. наук. пр. Вип. 1 / ред.: В. А. Семиченко; Центр. ін-т післядиплом. пед. освіти АПН України. Київ. 2007. 160 с.

61. Психологія здоров'я: арт-терапевтичні технології : навч. посіб. для студентів ВНЗ / уклад.: Л. Г. Терлецька. Київ : Слово, 2016. 126 с.

62. Ревуцька О. В. Теорія та методика виховання дітей з вадами мовлення: навч. посіб. Бердян. держ. пед. ун-т. Бердянськ, 2016. 239 с.

63. Савінова Н. В. Теорія і практика корекції мовленнєвої діяльності у дошкільників з тяжкими порушеннями мовлення: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.03. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. К., 2013. 42 с.

64. Савінова Н. В. Шляхи підвищення ефективності застосування наочних, практичних та словесних методів у логопедичній роботі з дітьми із тяжкими порушеннями мовлення. Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Пед. науки. 2012. № 22, ч. 3. С. 120-132.

65. Сіроштан В. М., Полякова Н. Ф. Для того, щоб дитина говорила правильно. Пед. вісн.. 2009. № 2. С. 48-50.

66. Ткач О. С. Корекція мовленнєвого дихання – передумова успішного подолання мовленнєвих порушень. Логопедичне заняття для учнів із заїканням. Логопед. 2015. № 3. С. 21-26.

67. Тубичко Ю. О. Стан мовленнєвого розвитку в старших дошкільників зі стертою формою дизартрії як передумова оволодіння письмовим мовленням. Наука і освіта. 2010. № 6. С. 192-197.

68. Тубичко, Ю. О. Нейропсихологічна діагностика основних компонентів мовленнєвого розвитку і перцептивно-когнітивних функцій у дітей старшого дошкільного віку. Наука і освіта. 2013. № 1-2. С. 222-225. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2013_1-2_60

69. Федорович Л. О. Постановка звуків у вимові дітей дошкільного та молодшого шкільного віку : навч.-метод. посіб. для учителів-логопедів шк. і дит. садків, учителів і вихователів спец. загальноосвіт. закл., студентів пед. вишів - Вид. 2-ге, перероб. та допов. Запоріжжя: ЛПКС, 2016. 123 с.

70. Фурман О. В. Використання дидактичних ігор для формування фонематичного сприймання, слуху, голосу, уваги у дітей із порушенням мовлення: методичні рекомендації. Хмельницький: заклад дошкільної освіти № 29, 2021. 42с.

71. Харченко Н. В. Психолінгвістичні підходи щодо формування в старших дошкільників мовленнєвих навичок і вмінь будувати міркування. Психолінгвістика. 2008. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2008_1_11

72. Чайко В. Л. виправлення вад мовлення у дошкільників: наук.-виробн. вид. К.: Шкіл. світ, 2009. 110 с.

73. Чередніченко Н. В. Курбатова А. І. Формування графічної навички письма у дітей з різними вадами мовлення в умовах корекційного навчання: навч.-метод. посіб. Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова, Ін-т корекц. педагогіки та психології. К., 2009. 95 с.

74. Шарапова О. В. День народження Слоника. Автоматизація звука [с]: заняття для учнів 1 класу із ФФНМ. Логопед. 2015. № 3. С. 37-42.

75. Швець О. І. Використання нетрадиційних методів у роботі логопеда з дітьми з вадами психофізичного розвитку. Вісн. Кам'янець-Поділ. нац. ун-ту ім. І. Огієнка. Корекц. педагогіка і психологія. 2011. Вип. 3. С. 215-219.

76. Шеремет М. К., Кондукова С. В. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку дітей в нормі та патології. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Сер. 19: Корекційна педагогіка та

спеціальна психологія. Київ, 2014. Вип. 27. С. 5-7. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_27_3

77. Шеремет М. К., Ревуцька О. В. Логопедія (корекційна робота при дислалії): Навчальний посібник. Київ. 2009. 244с.